

Грещук Г. І.,

кандидат економічних наук,

завідувач кафедри права

Львівського національного аграрного університету

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СУДАМИ ЗАСОБІВ ДОКАЗУВАННЯ ПРИ ВИРІШЕННІ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ

Анотація. Стаття розкриває дослідження особливостей використання судами засобів доказування під час вирішення земельних спорів у порядку господарського, цивільного та адміністративного судочинства. На підставі аналізу положень Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України встановлено, що визначення поняття доказів та засобів доказування збігається у цих нормативних актах. Висловлено міркування про доцільність уніфікації в ГПК, ЦПК та КАС поняття доказів, засобів доказування та порядку їх дослідження судом, адже встановлення фактичних обставин у будь-якому судовому спорі, зокрема земельному, має підпорядковуватись єдиним принципам процесу пізнання та відбуватися з допомогою одних і тих же засобів пізнання незалежно від форми судочинства.

Досліджено, що через різноманіття земельних спорів ця категорія справ є дуже поширеною у судочинстві України. На підставі огляду значного обсягу судової практики у справах про вирішення земельних спорів виявлено, що найбільш поширеним засобом доказування у земельних спорах є письмові докази. Автором висловлено припущення про те, що стрімкий розвиток науково-технічного прогресу незабаром виведе на перше місце серед засобів доказування у земельних спорах електронні засоби доказування.

Ключові слова: докази, засоби доказування, встановлення фактичних обставин справи, уніфікація доказування в господарському, цивільному та адміністративному процесі, категорії земельних спорів, письмові докази у земельних спорах.

Постановка проблеми. В Україні триває процес приведення процесуального законодавства у відповідність до вимог Європейського суду з прав людини щодо гарантування та забезпечення права на справедливий судовий розгляд.

Важливим аспектом цього права є належне доказування як єдиного можливого способу встановлення фактичних обставин судової справи, який здійснюється шляхом судово-пізнавальної професійної діяльності. Вирішальне значення для належного доказування мають докази, їх якість та процесуальний порядок отримання. Це неодноразово було зазначено в рішеннях, прийнятих Європейським судом з прав людини [1, с. 178].

Будь-яке рішення суду ґрунтується на доказах. Тільки за їх допомогою можна встановити факт порушення матеріального права та правильно застосування відповідних статей процесуальних кодексів. Як слушно зазначено в літературі, «немає доказів – не можна говорити про порушення права. Тому саме докази у судовій справі незалежно від юрисдикції суду – це основа будь-якого судового процесу, і вони мають ґрунтуватися виключно на принципах законності, належності, допустимості,

а їх оцінка має вирішальне значення під час розгляду правового спору» [2, с. 126–132].

Не є винятком і спори, що виникають із земельних правовідносин.

Під час розгляду цих спорів у цивільному, господарському чи адміністративному процесі суд використовує докази як різноманітні фактичні дані для правильного вирішення справи. Ці фактичні дані досліджуються судом у вигляді засобів доказування, які є процесуальною формою доказів.

Земельні спори, як і будь-які інші категорії спорів, мають свої особливості у доказуванні фактичних обставин справи, зокрема щодо використання судом окремих засобів доказування.

Стан дослідження. Особливості судового доказування у земельних спорах досліджувалися такими правознавцями як Комзюк А.Т., Лейба Л.В., Лисенко Я.О., Тертишніков В.І., Шульга М.В. Однак аспекти застосування окремих засобів доказування під час встановлення фактичних обставин у цій категорії судових справ залишаються недостатньо вивченими.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей використання судами засобів доказування для правильного вирішення земельних спорів та формулювання пропозицій щодо покращення правового регулювання доказування у цих категоріях справ.

Виклад основних положень. Слід зазначити, що законодавець уніфікував поняття доказів та засобів доказування у різних формах судового процесу. Визначення поняття доказів з невеликими редакційними розбіжностями збігається у цивільному, господарському та адміністративному процесуальних кодексах. А саме: доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги та заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи (ст. 76 ЦПК [3], ст. 73 ГПК [4], ст. 72 КАС [5]).

Також однаковим є перелік засобів доказування, якими встановлюються фактичні дані. До цього переліку належать:

- 1) письмові, речові та електронні докази;
- 2) висновки експертів;
- 3) показання свідків (ст. 76 ЦПК, ст. 73 ГПК, ст. 72 КАС).

Варто вказати, що показання свідків як засіб доказування є новелою господарського процесу, адже традиційно вважалося, що фактичні обставини справи у господарському судочинстві можуть бути правильно встановлені на підставі письмових та речових доказів, а також висновків експерта. Однак, на наш погляд, відсутність показань свідків як засобу доказування у господарському процесі дещо обмежувала можливість суду повною мірою встановити обставини справи. Тому видається, що долучення показань свідків до кола засобів доказу-

вання у господарському судочинстві сприятиме повному і всебічному з'ясуванню судової істини у цій формі процесу.

Щодо особливостей використання засобів доказування під час розгляду земельних спорів, то такі особливості пов'язані насамперед зі специфікою предмета доказування у цих категоріях справ. Як зазначається в літературі, предмет доказування земельних спорів остаточно формується на підставі однієї або сукупності норм земельного законодавства, що застосовуються судом під час розгляду справи [6, с. 25–30].

До категорій земельних спорів належать спори щодо набуття і припинення права власності на землю та захисту права на земельні ділянки (в тому числі відновлення порушеного права третьої особи, яка на підставі рішень державних органів місцевого самоврядування претендує на спірну земельну ділянку); про визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з питань передачі земельних ділянок у власність чи надання їх у користування, вилучення цих ділянок з користування та про зобов'язання названих органів залежно від характеру спору виконати певні дії, як цього вимагають приписи чинного законодавства; повернення самовільно зайнятих земельних ділянок; усунення перешкод у користуванні земельною ділянкою; спорів, пов'язаних із набуттям, зміною та припиненням права користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцій), для сільськогосподарських потреб (емфітевзис); встановлення, зміну та припинення земельного сервітуту; спори, що виникають з укладення, зміни, розірвання договору оренди земельних ділянок, інших договорів користування земельними ділянками, в тому числі спори про стягнення заборгованості з орендної плати за договорами на користування земельною ділянкою; щодо стягнення шкоди, у тому числі упущеної вигоди, завданої порушеннями прав власників, держави та територіальних громад, користувачами земельних ділянок.

З огляду на таку значну кількість земельних спорів, судами напрацьовано потужний пласт практики використання різних засобів доказування для встановлення фактичних обставин предмета доказування.

З метою однакового і правильного застосування господарськими судами норм матеріального і процесуального права у розгляді справ у спорах, що виникають із земельних відносин, Пленуму Вищого господарського суду України у своїй постанові від 17 травня 2011 р. № 6 [7] надав низку роз'яснень, серед яких є такі, що стосуються доказування.

Зокрема зазначено, що державні акти про право власності або право постійного користування на земельну ділянку є документами, що посвідчують відповідне право і видаються на підставі рішень Кабінету Міністрів України, обласних, районних, Київської та Севастопольської міських, селищних, сільських рад, Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, обласної, районної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Необхідною умовою укладення договору оренди земельної ділянки, яка перебуває у державній або в комунальній власності, є наявність рішення відповідного органу про надання земельної ділянки [7].

Відповідно до п. 2.17 вказаної Постанови зазначено, що у вирішенні спорів, пов'язаних з поновленням (продовженням) договорів оренди земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності, судам необхідно

з'ясувати, зокрема, чи повідомляв орендар орендодавця у встановленому порядку про намір скористатися переважним правом на укладення договору оренди землі на новий строк та чи заперечував орендодавець у строк, визначений законом, проти поновлення договору.

Якщо підставою розірвання договору оренди землі визначається невиконання або несвоєчасне виконання орендарем передбаченого договором обов'язку щодо здачі об'єкта будівництва в експлуатацію у встановлений граничний строк, то господарські суди мають з'ясувати, у чому полягає шкода, завдана органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування у зв'язку з зазначеною обставиною, та чим саме така обставина порушує чи обмежує права орендодавця, а відтак чи буде це істотним порушенням умов договору оренди, що надалі може потягнути його розірвання. Водночас судами також повинні досліджуватися якісні характеристики об'єкта будівництва, обсяг будівництва, а також реальні строки здачі в експлуатацію об'єкта, що має визначитися проектом будівництва, який відповідно повинен бути предметом вивчення судом.

У п. 2.23 Постанови зазначено, що у спорах про розірвання договору оренди з підстав заборгованості з орендної плати доводи про наявність заборгованості з орендної плати мають підтверджуватись належними доказами, наприклад, довідкою, виданою державною податковою інспекцією про наявність (або відсутність) заборгованості за земельним податком та орендною платою [7].

У спорах про встановлення сервітуту господарським судам необхідно враховувати, що складовою частиною договору про встановлення земельного сервітуту має бути план земельної ділянки. Користування сервітуарієм чужою земельною ділянкою без відповідної технічної документації та без визначення на місцевості меж дії земельного сервітуту може бути підставою для визнання договору про встановлення земельного сервітуту недійсним у судовому порядку [7].

На підставі аналізу вказаної Постанови можна зробити висновок про те, що у більшості випадків під час вирішення земельних спорів суди досліджують письмові докази для встановлення обставин справи (державні акти про право власності або право постійного користування на земельну ділянку, документи, які свідчать про намір орендаря скористатися переважним правом на укладення договору оренди землі на новий строк, проект будівництва, який свідчить про якісні характеристики об'єкта будівництва, обсяг будівництва, а також реальні строки здачі в експлуатацію об'єкта, довідка, виданою державною податковою інспекцією про наявність (або відсутність) заборгованості за земельним податком та орендною платою, плани земельних ділянок та технічна документація тощо).

З огляду на це, робимо висновок, що письмові докази найбільш часто використовуються судами під час розгляду та вирішення земельних спорів в господарських судах. Не є винятком і цивільний та адміністративний процеси.

Варто нагадати, що визначення поняття письмових доказів у ГПК, ЦПК та КАС повністю збігаються. Зокрема, відповідно до ст. 91 ГПК письмовими доказами є документи (крім електронних документів), які містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору. Аналогічне визначення письмових доказів закріплене у ст. 95 ЦПК та 94 КАС. Схожою є також і процедура дослідження письмових доказів

у цих формах судочинства. Адже основною вимогою до дослідження письмових доказів, як зрештою і до інших засобів доказування, є безпосереднє сприйняття, тобто вивчення судом інформації про факти, яка вилучається з доказів [8, с. 9–14].

Висновки. Отже, швидкий і правильний розгляд та вирішення земельних спорів є запорукою справедливого судочинства у цих категоріях справ. Земельні спори є дуже поширеною категорією судових спорів і можуть розглядатись у порядку цивільного, господарського та адміністративного судочинства.

Аналіз законодавства свідчить про стійку тенденцію до уніфікації в ГПК, ЦПК та КАС поняття доказів, засобів доказування та порядку їх дослідження судом. На наш погляд, це абсолютно виправдано, що можна підтвердити на прикладі земельних спорів. Адже встановлення фактичних обставин у будь-якому земельному спорі має підпорядковуватись єдиним принципам процесу пізнання та відбуватися за допомогою одних і тих же засобів пізнання незалежно від форми судочинства.

Численна судова практика розгляду земельних спорів свідчить про те, що під час доказування фактичних обставин у земельних спорах найбільшого поширення набули письмові докази як вид засобів доказування. Однак видається, що стрімкий розвиток науково-технічного прогресу незабаром введе на перше місце серед засобів доказування у земельних спорах електронні засоби доказування.

Література:

1. Манукян В.И. Международная защита прав человека : право, прецеденты, комментарии : науч.-практ. пособие. Киев : Истина, 2010. 480 с.
2. Лунін С. Поняття принципу змагальності у судовому процесі. *Право України*. 2010. № 3. С. 126–132.
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.
4. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6, Ст. 56.
5. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37, Ст. 446.
6. Арсенюк А.О. Специфіка доказування під час судового розгляду земельних спорів. *Судова та слідча практика в Україні*. 2016. № 2. С. 25–30.
7. Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин : Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17 травня 2011 р. № 6. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
8. Кравцов С. Дослідження та оцінка письмових доказів як невід’ємна частина права на справедливий судовий розгляд. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 10. С. 9–14.

Hreshchuk H. Features of the use by courts of evidence in resolving land disputes

Summary. The article is devoted to the study of the peculiarities of the use of evidence by courts in resolving land disputes in the economic, civil and administrative proceedings. Based on the analysis of the provisions of the Civil Procedural Code of Ukraine, the Commercial Procedural Code of Ukraine and the Code administrative legal proceedings of Ukraine established that the definition of the concept of evidence and means of proof coincides with these regulations. The argument about expediency of unification in the GPC, CPC and CAS is expressed by the court, since the establishment of factual circumstances in any litigation, in particular the land, should be subject to the common principles of the process of knowledge and to be pursued through the same means of cognition irrespective of the form of legal proceedings.

It was investigated that due to the diversity of land disputes, this category of cases is very common in the Ukrainian legal system. Based on the review of a large amount of court practice in land dispute resolution, it has been found that the most common means of proof in land disputes is written evidence. The author suggests that the rapid development of scientific and technological progress will soon lead to the first place among the means of proof in land disputes electronic evidence.

Key words: evidence, means of proof, establishment of factual circumstances of the case, unification of evidence in economic, civil and administrative processes, categories of land disputes, written evidence in land disputes.